

*Dimman omsluter Rönneåns
dalgång under den
tidiga midsommarmorgonen.*

Kungsgårdens trädgård vaknar

*Många gamla
trädgårdar är på väg
att få värdigheten åter.
För Tommarps kungsgård
i Kvidinge i Skåne är
planerna långt gångna.
Arkeologiska under-
sökningar visar spår
tillbaka till 1600-talet.
Här, på slutningen mot
Rönneån, låg en skön
lustträdgård.*

Den återstående delen av vallgraven är i dag restaurerad.

Den 29 april 1749 lämnar Carl von Linné Uppsala för sin skånska resa. Den svenska statskassan är skral, underminerad av krig. Och kanske är det just därför som baronen och överintendenten Carl Hårleman lyckats övertyga ständsriksdagen om vikten av en sådan resa. Linné ska bland annat inventera naturtillgångarna och eftersom förmodade tillskott är välkomna ordnas en reskassa.

Den 10 juli samma år kommer Linné i sällskap med Hårleman till general Düring på Tommarp. Gården var vid den tiden boställe för chefen för Norra skånska kavalleriregementet. Om resan från Helsingborg till Tommarp

skriver Linné: «Landet var så utsirat med de skönaste lövträen, att man icke täckare kunde föreställa sig.» Han noterar också att färgresedan växer vild. Men om trädgården på Tommarp sägs inte mycket mer än att här växer körsbärskornell (*Cornus mas*) som misstagits för att vara vild oliv!

Vid Linnés korta besök var vallgravarna igenlagda, men där fanns häckar av naverlön och avenbok. Några exemplar står kvar än i dag och har vuxit till stora träd. Hur det stod till med renässansträdgården får man gissa. Olika nedteckningar påpekar att gården förfallit svårt vid slutet av 1700-talet. Historien börjar dock betydligt tidigare ...

När solen bryter genom morgondiset bortom Rönneåns dalgång och rullar över landskapets mjuka böljor stanar tiden – så har det sett ut i många hundra år. Kanske mer skog, kanske vildare, men kullarna är desamma liksom den envetna solens kamp och segern över dalens slöjor. När den allra första trädgården kom till vet man inte men egendomen omtalas i danska dokument redan 1258.

I samband med restaureringen för några år sedan hittades spår i väggarnas murverk som kastade nytt ljus över borgens äldsta historia. Troligen byggdes den redan omkring 1300 som en kvadratisk försvarsborg med cirka tret-

tio meters sida. Ett högt torn vid det nordvästra hörnet och en skyttegång på den höga ringmuren skyddade borgfamiljen och de små korsvirkeshus som kanske fanns på borggården.

Vid mitten av 1400-talet förlorade Tommarp delvis sin militära betydelse, men ännu långt in på 1600-talet är det ett fäste med både vallgrav och hörnbastioner.

Den äldsta avbildningen av Tommarp är en teckning från 1680-talet av Gerhard Buhrmann, känd för sin karta över Skåne 1675. Borgen ligger likt en välskyddad fästning i det böljande landskapet. Intill och som skarp kontrast finns välordnade odlingskvarter,

Ett knotigt äppelträd vid den södra gaveln har fått sällskap av «Det stora hjärtat», en skulptur av Eva Lange.

alla olika. Här finns också sex rektangulära dammar och alltsammans är omgärdat av en mur med portal. Arkeologiska utgrävningar har nyligen bekräftat att bilden stämde med verkligheten. Som kartograf var kanske Buhrmann mer pålitlig i sin skildring än en fri konstnär?

Ove Gjeddes trädgård

Det var troligen den siste danske ägaren till Tommarp, riksrådet och amiralen Ove Gjedde, som i samband med en ombyggnad av borgen också anlade trädgården. Han var född på Tommarp 1594 och innehade gården tills han tillfångatogs av svenska trupper 1658. Han utväxlades till Danmark efter freden i Köpenhamn 1660, men avled samma år. Det är ätten Gjeddes vapensten som i dag sitter ovanför portalen till borggården.

Förebilder eller inspiration till trädgården kan Gjedde ha hämtat under sina studiebesök i Tyskland och Holland. I Tyskland var intresset för botanik stort och influensen från Italien stark. Palatsträdgården på modet var Hortus Palatinus i Heidelberg, skapad 1614–19 av den för ändamålet från England hämtade Salomon de Caus. Här växte kryddörter, blommor och buxbom i sköna mönster. Här fanns stor-slagna inslag som fontäner, grottor, vattenparterrer, labrynter, statyer och mycket annat.

Gustav II Adolf var mycket imponerad av just Hortus Palatinus. Målet var det jordiska paradiset och man kom så långt i den målsättningen att trädgården kallades det åttonde underverket. Sedan satte det trettioåriga kriget stopp för ytterligare avancerade trädgårdsdrömmar i landet.

Lök, rovor och kål

Om man vill få en aning om vad som odlades i trädgårdarna under 1600-talet kan man bege sig till Wasamuseets trädgård i Stockholm. Kål förstås, men också morötter i flera färger än vi är vana vid. Blårten dyker upp och den har återkommit i dagens nostalgiska trädgård. Rovor och lök är också vanligt. Örter skördas för att skänka lindring åt allehanda krämpor och sjukdomar. Rosor hör till den mer sällsynna ögonfågeln när man rör sig utanför slott och herresäten.

Fruktträd odlades till en början mest i kungens och herremännens trädgårdar. Det är noterat att 1672 finns en mängd äppel- och päronträd samt plommon och körsbär på Tommarp. (Vid början av 1600-talet växer just sådana träd i kungens trädgård i Stockholm, nuvarande Kungsträdgården.) Den verkliga skjutsen för fruktodling kommer med de återvändande officerarna från trettioåriga kriget, som hade sett fruktgårdar på kontinenten. Men det är fortfarande inte något som berör folket i allmänhet.

Linné är som sagt tystlåten när det gäller Tommarps trädgård, men han skriver desto mer om godset intill, Vrams Gunnarstorp. Där gör han två besök under sin skånska resa. En del av dess trädgårdsinslag kanske också fanns i Tommarps trädgård? Han beundrar förnöjd 23 dammar. I en av dem, som mer liknar en sjö, finns det 10 000 fiskar! Där odlas förutom säd, en större omfattning av bönor (på sank mark), bovete, massor av potatis och humle. Han är också mycket imponerad av buxbomhäckarna och med all rätt. På Vrams Gunnarstorp har man sticklingförökad buxbom ända sedan mitten av 1600-talet. Det är den äldsta i Sverige och anses vara mycket härdig.

Han fröjdas åt persikor och aprikoser och är nöjd med fruktträdens luftigt beskurna kronor. (Linné skulle se de stympade 'paraplyträden' i dagens villaträdgårdar!) De valvklädda avenboksgångarna, liksom ett lusthus av avenbok med enbart tak av trä finner

han intressanta. Han ser också plantering av ståtlig sävenbom, *Juniperus sabina*, använt som ett botemedel mot hästkvarnan.

Det tidiga 1800-talets Tommarp domineras av stallar, hästar, ridhus och exercisplats. Den senare kom att förvandlas till park med gångar och blomsterplanteringar. Det är lummigt, vackert och smått pastoralt.

Rikspolischefens Tommarp

År 1869 blir Tommarp arrendegård och den första civile arrendatorn är förre rikspolischefen Carl Perssons farfar, som bär samma namn. Han är snickaren som ger sig på virkesaffärer och gör en rejäl hacka, enligt sonsonens memoarer *Utan omsvep*. Så småningom tar sonen Johan Persson över. Det är då en stor gård på 700 tunnland, 200–300 nötkreatur, många hästar, grisar, får, fjäderfä och med omfattande odling av lantbruksgrödor.

Carl Perssons mor Anni läser i sin ungdom biologi och är intresserad av botanik. Hon kommer att vårda de 300 fruktträden, de flesta äppelträd. Här finns också bär och grönsaksängar. Unge Carl minns särskilt sparrissängarna eftersom «de var så lätta att rensa». Som mycket ung står han på torget i Åstorp och säljer grönsaker och frukt med riktigt god framgång. Under första hälften av 1900-talet har nyttoodlingarna stor betydelse.

Den praktfulla almen intill kungsgården står lika stolt i dag som i Carl Perssons barndom – ett uppskattat

Carl Perssons klätterträd vid den norra gaveln är en till format och ålder aktningsvärd alm.

klätterträd. Över huvud taget upplever han barndomstiden på Tommarp som mycket lycklig. Han badar i den gytjiga Rönneån, gläds åt skördefesterna, dansar kring midsommarstången. Men han får också bära ved uppför de höga stentrapporna till kakelugnarna som ska värma den råkalla helt omoderna byggnaden på 30 rum.

Det var självklart att Carl Persson skulle ta över som arrendator efter sin far, bli lantbrukare. Men den tankegången överges i och med depressionen 1928–32. Lantbruket går omkull och 1933 tvingas familjen att lämna Tommarp. Men han när länge drömmen om att en dag få råd att återvända till kungsgården. Så har det dock inte blivit.

Konst och trädgårdsarkeologi

I dag finns konstgalleri och servering i den gamla borgen som i det sammanhanget stavas Tomarp på gammalt vis. Moderna skulpturer pryder parken och de stora bokträden sluter sig och skuggar uppfarten mot kungsgården.

Tommarps kungsgård är statligt byggnadsminne och förvaltas av Statens fastighetsverk. På uppdrag av verket har en arkeologisk undersökning av den gamla renässansträdgården genomförts och man har funnit spår från olika tidsepoker – terrasseringar, dammar och växter från en försvunnen trädgård.

Trädgårdsarkeologi är något ganska nytt i Sverige. 1600-talsträdgården i Östra Sallerup i mellersta Skåne och Gunnebo slott i Mölndal har relativt nyligen fått underlag för restaureringsarbetet genom arkeologiska utgrävningar – så även Tommarp. Detta har lett till ett åtgärdsprogram inställt på både kort och lång sikt. Man har förstått att här finns värden att bevara, kultur att återställa och mycket att bjuda den besökande allmänheten.

Den östra dammen, en del av vallgraven, som tycks ha 'kommit och gått' under tidens gång är i dag återställd. Där dansar dimmans älvor i den tidiga morgonen och där spankulerar pälshönsen pickande i gräset medan påfågeln föredrar utsikten från borgtaket.

Dammen är i dag trädgårdens stora attraktion. Från en liten träbänk är det möjligt att betrakta landskapet som bjuder rofylld kontemplation. De enda blommor som syns till är enstaka kungsljus och fingerborgsblommor som klänger sig fast i stendläggningen.

Men effektiva medarbetare är i gång med att mota den inträngande naturen. Fyra highlandkor med långa horn och rufsig pannlugg har antagit utmaningen att hålla den blivande trädgården öppen. Och de gör det med liv och lust. ■

*Ulla Hasselmark;
Frilansjournalist*

Installationen med paraplyer av Åsa Maria Bengtsson överraskar i den forna fiskdammen.